

Legalitet i legitimitet – suprotstavljene koncepcije pri iskorištavanju šuma Slavonske vojne krajine

DAMIR MATANOVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Republika Hrvatska

Na primjeru iskorištavanja krajiških šuma u Slavonskoj vojnoj krajini tijekom 18. i 19. stoljeća autor pokušava pokazati djelovanje suprotstavljenih silnica: nastojanja vlasti da zakonima regulira eksploataciju krajiških šuma i, nasuprot tome, praksu slobodnog iskorištavanja prirodnih resursa koja je utemeljenje imala u uvjerenju krajišnika da su šume zajedničko dobro zajednice. Nastojanja vojnih vlasti svoju snagu su crpila iz jasnih izračuna o vrijednosti krajiških šuma, a krajiške težnje su se napajale zazivima za "starim pravicama". Kako su te suprotstavljene težnje utjecale na krajišku svakodnevicu? Autor je odgovorio u ovome članku.

Cljučne riječi: Vojna krajina, Slavonija, iskorištavanje šuma

Nije teško zamisliti reakciju stanovnika Slavonske vojne krajine kada su im u rano jutro 25. svibnja 1856. kaplari u njihovim mjestima pročitali obavijest da "nika R. Živković" prodaje zidanu kuću u Mitrovici za 8.000 forinti.¹ Premda su i prije čuli da se kuće prodaju za svote od nekoliko tisuća fornti, vrijednost kuće "R. Živković" nadmašila je sve i morala je izazvati zapanjenost, nevjericu pa i zavist onih koji su čuli objavljeno. Vjerojatno se o tome pričalo dugo nakon tog jutra!? Takve emocije su se mogle javiti zato što kuće tzv. običnih krajišnika nisu vrijedile tisuće, pa ni stotine, već najčešće svega nekoliko desetina forinti. Toliko su vrijedile ponajprije zato što nisu bile zidane opekom, već su građene od drveta. Ne samo kuće, nego gotovo sve u njima, kao i na dvorištu te alatke za rad u polju, sve je u Krajini bilo od drveta. No, to i ne čudi budući da je još sredinom 19. stoljeća 43% krajiškog ozemlja bilo pokriveno šumom.² Podaci za Brodsku pukovnicu sredinom 18. stoljeća poka-

¹ Hrvatski državni arhiv Zagreb (dalje: HDA), Babogredska satnija (dalje: BS), Knjiga zapovijedi za 25. svibnja 1856.

² L. S. BAMASTI, *Handbuch der Militär-geographie des österreichischen Kaiserthums*, Wien 1867., 207.

³ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Hofkriegsrath, B IX a 887.

⁴ Robert DELORT i François WALTER, *Povijest europskog okoliša*, Zagreb 2002., 123. Mathias Stopfer, međutim, iznosi podatak da je 1816. Vojna krajina imala 1,461.620 jutara šuma što u ukupnom krajiškom ozemlju od 4,208.616 jutara predstavlja također veliki udio od 34,74%.

zuju 59 postotnu pokrivenost šumom.³ Predvidimo li promjenu bioloških čimbenika diljem Vojne krajine, posebno stalnu "antorpizaciju" i "prirodnu evoluciju" šuma zbog kojih se šumske površine smanjuju, možemo zaključiti da je sredinom 18. stoljeća oko polovice Vojne krajine bilo pokriveno šumom.⁴ Stoga je bilo prirodno da krajišnici drvo koriste kao najdostupniji materijal za najrazličitije moguće namjene. Zbog istog razloga možemo shvatiti postojanje svijesti o šumama, ponajprije kao o zajedničkom dobru zajednice, a tek potom o resursu koji treba pomoći bogatstvu države; također je, stoga, razumljivo i postojanje svijesti o nekim imaginarnim "starim pravicama" koje neograničeno i besplatno iskorištavanje krajiških šuma čine legitimnim.⁵

Isto tako, razumljiva je bila odluka Habsburgovaca da to veliko bogatstvo stave pod svoj nadzor. Tako je već s oslobođenjem od Turaka vlasništvo nad šumama preuzela Dvorska komora tj. Ratno vojno vijeće.⁶ Upravo "dvoboj" (koji su nastojanja Hrvatskog sabora jedno kraće vrijeme činila "trobojem") za posjedovanjem i upravom nad oslobođenom Slavonijom između Dvorske komore i Ratnog vojnog vijeća uvelike je zakočilo eksploataciju, ali i zakonsku regulaciju gospodarenja šumama.⁷ Tek su 1737. objavljena prva pravila o krčenju šuma radi pretvaranja u obradive površine, a 1744. objavljena je uredba kojom se krajišnici obvezuju na plaćanje žirovine i plaćanje drveta koje je služilo za daljnju prodaju. Donošenju potpunije legislative vlasti Slavonske vojne krajine mogle su pristupiti tek nakon razgraničenja Vojne krajine i Provincijala. Zaokruženost krajiškog prostora i velike šumske površine koje su došle pod vojnu upravu zahtijevale su donošenje pravila po kojima će se gospodariti krajiškim šumama u Slavoniji.⁸ Ozbiljniju kontrolu i bolje gospodarenje tim šumskim bogatstvom najavile su vojne vlasti već 1755. godine izdajući prvi cjelovitiji propis koji regulira iskorištavanje šuma (*Waldordnung*). *Waldordnung* je isprva bio namijenjen samo slavonskim pukovnijama, a 1765. je proširen i na ostatak Vojne krajine. Uvođenjem kantonalnog sustava u Krajinu 1787. instaliran je novi šumski red ili šumske uredbe. Šumske uredbe iz 1787. predstavljaju najopsežniji pokušaj sređivanja stanja u krajiškim šumama te su stoga one temelj zakonske regulative o krajiškim šumama i svi

Premda se Stopferovi podaci znatno razlikuju od onih navedenih u tekstu, oni ipak nose istovjetnu poruku. Naime, Stopfer također ističe da se šume nalaze na prostoru većem za deset postotnih poena od onoga koji zauzimaju oranice, voćnjaci i vinogradi. Usp. Mathias STOPFER, *Lehrbuch über die Statistik der Militärgrenze*, Graz 1840., 69.

⁵ Krunoslav TKALAC, *Babogredska kompanija*, Vinkovci 1994., 88. – 93.

⁶ Uz državne šume koje su bile u većini u Vojnoj su krajini manje površine zauzimala općinske i privatne šume. Usp. Josef HOSTINEK, *Die k.k. Militär-Grenze*, 2 (2) Wien 1861., 137. Sredinom devetnaestog stoljeća od 111.616 jutara šumskih površina Brodske pukovnije samo 4.171 jutara nalazi se u privatnom vlasništvu. Od 107.445 jutara šuma u carskom vlasništvu čak 100.000 jutara je bilo pokriveno hrastovom šumom. Usp. Milovan ZORIČIĆ, *Statističke skice u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1885., 37.

⁷ O problemu odnosa Komore i Vijeća usp. npr. Karl KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, 1 (2), Zagreb 1997., 227. – 230., Kurt WESSELY, *Der Abschluss der Militärgrenzerichtung im 18. Jahrhundert, Österreichische Osthefte 17/1975.*, br. 3 i Ive MAŽURAN, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine*, Osijek 1993., 19.-51.

⁸ HDA, Slavonska generalkomanda (dalje: Sgk), kut. 15.

sljedeći zakoni tek minimalno mijenjaju elemente šumskih uredbi. Tako npr. Temeljni zakon iz 1807. godine donosi nove uredbe o pošumljavanju. Temeljni zakon slijedi niz novih uredbi. Tako 1817. godine Dvorsko ratno vijeće izdaje novi "Šumski red za Varaždinsku, Slavonsku i Banatsku vojnu krajinu". Jedanaest se godina, od 1839. do 1850., gospodarilo po "Šumarskom naputku za Vojnu krajinu". Novim Temeljnim zakonom iz 1850. godine Monarhija u novim povijesnim okolnostima krajišnicima potvrđuje sve do tada uživane pogodnosti. Premda svaka navedna promjena zakona donosi poneku novost u problematiku gospodarenja šumama, bit je svih uredbi da reguliraju prava i obveze države i krajišnika pri korištenju šumskog bogatstva. Dva su temeljna dijela svih donesenih zakona: onaj koji regulira prava i dužnosti erara te onaj koji regulira prava i dužnosti krajišnika. Dok je erar imao dužnost brinuti se o pošumljavanju, planskoj eksploataciji i zaštiti šuma, krajišnicima je legislativa oduzimala dio po dio od ukupnih "starih pravica". Premda su krajišnici dijakronijski permanentno besplatno dobivali drva za ogrjev te za gradnju, ograničavana je količina, kvaliteta i vrsta drveta koju su mogli dobiti. Ponajprije je zabranjena gradnja kuća od hrastovih trupaca budući da je postojala svijest o vrijednosti i kvaliteti hrasta iz posavskih šuma. Nadalje, drvo za ogrjev nije se smjelo sjeći sve "dokle god ima u daljini od 2 sata ležećeg, suhog, podpaljenog ili podbieljenog drvlja".⁹ Uz to, uvedene su doznake bez kojih nije dopuštena sječa. Doznake su izdavala satnijska zapovjedništva te su na taj način pokušala kontrolirati opsege i smjerove sječe krajiških šuma. No, vjerojatno najteže ograničenje bilo je to što je sječa ograničena samo na tri zimska mjeseca, tj. na vrijeme kada je rad u šumi iznimno težak, kako zbog hladnoće tako i zbog nemogućnosti transporta stabala kroz blato i snijeg. Vojnim je vlastima, međutim, bilo jasno da donesene zakonske odredbe kolidiraju s krajiškom svijesti o legitimnosti slobodnog iskorištavanja šuma te da će krajišnici često kršiti zakon. Iako krajiško društvo, kao sva stara društva, pokušava s ekosistemom u kojem živi postići i sačuvati određenu ravnotežu, što znači da ne teži punoj eksploataciji već samo zadovoljenju osnovnih potreba zajednice, vojne vlasti su uvele elemente kontrole u krajiške šume: osnovali su šumarsku organizaciju.

Hijerarhijski najviše rangiran član šumarske organizacije bio je šumarski nadravatelj, a njemu su bili podređeni šumari, lugari i šumarski kaprali. Šumarski nadravatelj imao je sjedište u Brodskoj pukovnici, ali je bio nadležan i za Gradišku te Petrovaradinsku pukovnicu. On je, pored povremenih obilazaka šuma, predlagao veće prodaje šume, te se brinuo za provođenje šumskih uredbi. Stvarnu i stalnu kontrolu vršili su, međutim, šumari, lugari i šumarski kaprali. Šumari su jednom u tri mjeseca morali obići čitavu šumu za koju su bili nadležni. Lugari su, s podređenim im šumarskim kapralima, morali dodijeljene im šume pregledati svaka dva mjeseca. Premda su trećinom uhvaćenih drva bili motivirani otkrivati krajišnike u krađi, stvarno su postojale vrlo male šanse da se to i dogodi. Naime, jedan šumar ili tzv. jašući lugar obično je nad-

⁹ Ivan KOLAR, "Šume i šumarstvo u bivšoj vojnoj Krajini prije i sada", *Šumarski list*, 9-10/1892., 387.

gledao šumski odjeljak od oko 100.000 jutara, a lugar pješak od oko 10.000 jutara šume.¹⁰ Stoga su tijekom 18. stoljeća uvedene posebne kontrole časnika i podčasnika koje trebaju nadopuniti rad lugara i njihovih pomoćnika. Isto su tako i viši časnici pukovnije ili generalkomande pri vizitacijama bili dužni pregledati stanje šuma.

Izvori često spominju da su krajišnici koje je šumar uhvatio u krađi drva fizički napali i prijetili šumaru. Stoga se šumskim redom iz 1787. šumarima dopušta nošenje puške i sablje kako bi se mogli obraniti od napada uhvaćenih prijestupnika.¹¹ Isto tako su se krajišnici, koji su satnijskom zapovjedništvu prijavljeni da su krali drva, još dugo osvećivali šumaru koji ih je prijavio. Kako bi zaštitile šumare, vojne su vlasti prijetile zatvorom svima onima koji se pokušaju osvetiti šumaru.¹² Nekoliko puta u izvorima se spominje nestanak lugara što je vjerojatno značilo da je ubijen nakon što je krajišnike zatekao u prijestupu.¹³

Na osnovi arhivske građe moguće je razlučiti tri osnovne vrste "šumskih" prijestupa krajišnika Slavonske vojne krajine:

- a) nedopuštena sječa
- b) nedopušteno krčenje većih šumskih odjeljaka
- c) nedopušteno napasanje stoke u šumi.

Sačuvani izvori za razdoblje od oslobođenja do 1787. godine ne sadrže izvješća o nedopuštenoj sječi drva ili o eventualnim kaznama za prekršitelje, ali ipak na osnovu šumskih uredbi iz 1787. može se zaključiti da je korištenje šumskog bogatstva u prvim desetljećima postojanja Vojne krajine zadržalo sve karakteristike ranijih stoljeća tj. da je bilo slobodno. Naime, šumske uredbe potvrđuju pravo krajišnika na besplatno drvo, ali također uvode i prva ograničenja na, dotad potpuno slobodno, korištenje šuma.¹⁴

Ograničenje se ogleda u uvođenju potvrda za sječū.¹⁵ Naime, krajišnici i dalje zadržavaju pravo na besplatno drvo, ali sječū moraju najaviti satnijskom zapovjedništvu tj. moraju podnijeti zahtjev za sječū potrebnih količina drva. Zahtjevi su podnošeni u rujnu mjesecu, a sječū se izvodila u zimskim mjesecima.¹⁶ Krajišnik koji nije na vrijeme podnio zahtjev nije imao pravo na besplatno drvo. No, budući da su krajišnici često tražili veće količine drva od onih koje su njima bile neophodne, uvedene su 1787. časničke i

¹⁰ ISTI, 391.

¹¹ HDA, Brodska krajiška pukovnija (dalje: BKP), *Sumske Uredbe*.

¹² HDA, BS, Knjiga zapovijedi za 1850.

¹³ HDA, BS, Knjige zapovijedi 1850.-1856.

¹⁴ Potvrdu te odredbe izriče i Dvorsko ratno vijeće reskriptom od 25. lipnja 1818. godine. Usp. *Forst Instruction für Regimenten und Bataillons*, Wien 1839., 71.

¹⁵ Uvodi se tridesetak različitih potvrda i formulara za različite oblike korištenja šuma. Za besplatno drvo krajišnici su dobivali potvrdu pod oznakom X tzv. *Gratis Holz Erforderniss Consignation*. Isto, 76.

¹⁶ HDA, BKP, *Sumske Uredbe*.

¹⁷ Šumske uredbe su donesene u trenutku uvođenja kantonalnog sustava u Vojnoj krajini.

dočasničke¹⁷ ophodnje koje su obilazile krajiške kuće te provjeravale stvarne potrebe krajišnika. Krajišnik je bio dužan pozvati dočasnika da nakon sječe provjeri je li odgovara posječena količina onoj naznačenoj u potvrdi.¹⁸ Svako prekoračenje dopuštene količine povlačilo je kaznu od 25 udaraca batinom.¹⁹

Krajišnici koji su trebali drvo za paljenje ugljena ili za pravljenje kola i ostalih drvenih predmeta namijenjenih za prodaju, uz pribavljanje obvezne dozvole morali su platiti taksu koja je iznosila tri četvrtine vrijednosti drveta. Isto vrijedi i za one koji prodaju drvo, pa čak i krajišnici koji bi dio svojih besplatno dobivenih drva htjeli prodati morali su također platiti navedenu taksu, a tek onda bi smjeli pristupiti prodaji.

Međutim, izvori nastali u prvoj polovici 19. stoljeća bilježe brojne potvrde krajiške samovolje. Niz je prekršaja diljem čitave Brodske pukovnije zabilježeno u spisima Šumske direkcije. Slučaj krajišnika i stanovnika Broda na Savi Andrića i Antona Maguda daje naslutiti da vojne vlasti nisu uspjele usaditi strah u krajišnike. Naime, njih dvojicu je natporučnik Božić uhvatio na šumskom odsjeku Klanci kraj Grabarja kako uzimaju drva za koja nemaju valjanu potvrdu.²⁰ Taj slučaj ne bi bio drukčiji od niza drugih da Andrić i Magud nisu morali s ukradenim drvima prijeći dvadesetak kilometara kroz prostor pun straža i kontrola. Njihov put bi trebao implicirati jednu od dvije moguće činjenice: da se krajišnici nisu bojali kazni ili da su zarade bile vrijednije od mogućih batina.

Kako fizičke kazne nisu pružile očekivani uspjeh, 1817. godine vojne vlasti uvode novčane kazne po kojima je svaki krajišnik uhvaćen u nedopuštenoj sječi plaćao kaznu od 9 forinti.²¹ Pritom ga plaćanje kazne nije oslobađalo fizičke kazne.

Pri krađi drva krajišnici su ponajviše sjekli mladu šumu tj. onu koju je bilo najlakše posjeći i transportirati. Stoga se s vremenom površina pod mladim šumama opasno smanjila. Već u Šumskim uredbama 1787. naglašava se da je u Krajini vrlo malo mladih šuma. Kao uzrok se navodi: "1) jerbo je jedna poznata stvar, da je jedno mlado stablo lakše, nego staro posići, pocipati i izvesti, tako su se suprot svake naredbe sikla, 2) jesu graničari mlade rastove za vodenice, obruče i na plastove sijena metali, 3) ako bi se gdigod mlade uzrasti i našlo, jest otakovu goveda, koze i ovce popasli i iz korina počupali".²² Stoga vojne vlasti propisuju dvostruku kaznu za krajišnike uhvaćene u sječi mlade šume.

Osim mladih šuma Šumskim uredbama zaštićuje se i hrast koji je zbog kvalitete svog drveta do tada ponajviše korišten. Stoga se propisuje da se

Kako se u kantonalnom sustavu dijeli civilna od vojne jurisdikcije tako i pitanja šuma potpadaju pod civilnu tj. kantonalnu upravu. Stoga se u Šumskim uredbama piše o Cantons Ober und Unteroffizierima. Isto.

¹⁸ HDA, BS, Knjiga zapovijedi za 1818.

¹⁹ HDA, BS, Knjiga zapovijedi za 1821.

²⁰ HDA, BKP, Wald Direktion 1837.

²¹ HDA, BS, Knjiga zapovijedi za 1817.

²² HDA, BKP, Schumske Uredbe.

barem carske zgrade, škole i crkve ne smiju graditi od hrastova drveta već se moraju koristiti bukva, jasen i grab. Tek se krov i rogovi smiju izrađivati od hrastovine, te donji dio zgrada na vlažnim terenima.

Naveli smo da se u izvorima spominje uništavanje mladih šuma zbog jednostavnosti sječe i transporta. Močvarne hrastove šume, kojih je u Slavonskoj vojnoj krajini bilo najviše, nisu dopuštale transport orijaških stabala pa se njihovo spaljivanje u šumi te transport njihova pepela činilo kao jedino moguće rješenje. Pepeo potaša koristio se za proizvodnju stakla u austrijskim staklanama, ali upotrebljavao se i u ljekarništvu. Organizirano se pepelarenje u Vojnoj krajini provodi od 1815. godine kada se daje u zakup pojedinim trgovcima tzv. drvnim malverzatorima. Prodaja zakupa paljenja pepela donosila je Vojnoj krajini značajna sredstva, tako je 1837. godine od 206.000 forinti koje je Vojna krajina prihodovala od šuma 46.000 forinti prihodovano od zakupnine za paljenje potaše.²³ Drvni malverzatori nisu morali biti s područja Vojne krajine, ali su za vrijeme njihova rada i boravka u Krajini potpadali pod zakone Krajine, isto kao i svi krajišnici. Drvni su malverzatori zakupljivali pravo na paljenje drva i luženje potaše na prostoru od više desetaka tisuća jutara šume. Tako Županijska satnija 1827. oglašava licitaciju za proizvodnju potaše i to u okrugu Kragujna 650 centi, u okrugu Orljak 1.000 centi, u okrugu Kusare 1.500 centi, te na području šumskog puta Brekinja 250 centi.²⁴ Za toliku količinu potaše bilo je potrebno spaliti oko 35.000 hvati drveta. Istovremeno Drenovačka satnija raspisuje licitaciju za proizvodnju 8.950 centi potaše, a Vinkovačka za 20.000 centi potaše. Ukupno je te 1827. u trima satnijama Brodske pukovnije bilo potrebno spaliti oko 320.000 hvati drveta. Do tada je čitava Slavonska vojna krajina proizvodila oko 1.500 tona pepela godišnje.²⁵

U tom su unosnom poslu krajišnici bili najamna radna snaga koja je rušila i palila stabla. Za svoj su rad od zakupnika dobijali hranu i piće te petnaestak krajcara dnevne plaće.²⁶

Popratna pojava paljenja potaše bilo je stvaranje krčevina – tla bogata humusom i otpadnim biljnim tvarima koje može dati iznimno bogate žetve. Krčevine su imale značajnu ulogu u održanju prihvatnog kapaciteta društveno-ekonomskog sistema Krajine.²⁷ Naime, kapacitet sistema u krajiškoj agrokulturi bio je vrlo ograničen i njegovu stabilnost jamčio je samo ugar ili stvaranje novih krčevina humusnog tla. Podaci pokazuju veliko povećanje krčevina u razdoblju od 1751. do 1787. Naime, u tom razdoblju samo u Brodskoj pukovniji iskrčeno je 25.690 jutara šume.²⁸ Šumskim redom iz 1787. samovoljno je

²³ Rudolf BIČANIĆ, *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji (1750.-1860.)*, Zagreb 1951., 123.

²⁴ Antun VRGOČ, *Monopol potaše u bivšoj hrvatskoj Vojnoj Krajini*, Zagreb 1939., 9.

²⁵ Zlatko VAJDA, *Iz povijesti šumarstva Slavonije do početka 20. stoljeća*, *Zbornik o stotoj obljetnici šumarstva jugoistočne Slavonije*, Vinkovci, Sl. Brod 1974.

²⁶ A. VRGOČ, *Monopol potaše*, 11.

²⁷ Prihvatnim kapacitetom (*carrying capacity*) naziva se maksimalno opterećenje populacije koju može nositi određeni eko-sustav, a da pritom ne izgubi svoja produktivna svojstva.

²⁸ K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, 2 (2), 104.

krčenje novih površina zabranjeno, tj. smjelo se izvoditi samo uz dopuštenje vojnih vlasti.²⁹ Tako je Dvorski ratni savjet 1835. odobrio Brodskoj pukovnici krčenje 210 jutara šumskog tla kako bi se pretvorilo u oranice s obradivom zemljom oskudna mjesta Rajevo Selo, Podgajci, Privlaka i Otok.³⁰

Zaustavljanju procesa nedopuštenog stvaranja oranica krčenjem šuma trebalo je pridonijeti i uvođenje zemljarine, poreza na obradive površine. Osim zaustavljanja krčenja šuma zemljarina je trebala potaknuti razvoj i intenziviranje zemljoradnje tj. trebala je natjerati krajišnike da na manjoj površini proizvedu više proizvoda.

Povremeno su vojne vlasti dopuštale krčenje, osobito ako je ono imalo stratešku funkciju. Tako je Drenovačka satnija čitav siječanj i veljaču 1818. godine, po naređenju generalkomande, krčila šumu oko puteva kako bi se spriječili razbojnički prepadi.³¹ No, nije bila rijetkost da pojedinci, zadruge ili čitave graničarske općine iskrčuju šumu bez odobrenja vojnih vlasti. Tako su općine Vrbanja i Soljani iskrčile šumu "Babin zub" i napravili parcele te zasijali žito. Zbog toga su po naređenju generalkomande pojedinci bili kažnjeni fizičkim kaznama i zatvorom u okovima, a njihova žetva je zaplijenjena i prodana.³² Osim toga, nisu rijetke pritužbe pukovnijskog šumskog direktora da krajišnici bez dopuštenja krče manje površine šume koja se nalazi uz njihovu zemlju te tako malo - pomalo proširuju svoj posjed. Šumski direktor naređuje satnijskim zapovjednicima da "... takove događaje imade comp. takia suzbiti i ovoga gazdu koji bude priko zapovidi svoju zemlju shirio, takia pgradu orushiti i gazdu sa 30 batina kashtigovati potlim pako regimenti na kashtigu poslati".³³ Međutim, kako potvrđuju izvori, krajišnici su usprkos prijetnjama i kažnjavanju nastavili nedopušteno krčiti šumu do druge polovice devetnaestog stoljeća.³⁴ To jasno upućuje da je među krajišnicima dugo egzistiralo uvjerenje da su šume zajedničko vlasništvo te da ih mogu koristiti kako i kada se ukaže potreba.

No, tijekom devetnaestog stoljeća, sječa i krčenje šume koje organizira država, na slavonskom dijelu Vojne krajine, radikalizirani su zbog porasta vrijednosti drveta, ali i izgradnje željeznice.³⁵ Tako u razdoblju od 1816. do

²⁹ "... da bi koja Familia za njezino uzdržavanje verlo potribovala (zemlju, op. D.M.) imase ona kod Cantonsofficiera prijaviti, koji mora pismeno Cantonscomendatu poslati, i Cantonscamendant sa Shumarom kod pervoga Visitiranja sami providiti moraju i ako bi oni po Potribe nashli i providili da se bez kvara Shume dagoditi moxe, tako oni imaju pismeno Generalcomande pridati i od njega dopushtenje csekati." HDA, BKP, Schumske Uredbe.

³⁰ Lazar ČELAP, Stanovništvo Brodske pukovnije, *Godišnjak Pododbora Matice hrvatske Vinkovci* br. 4., Vinkovci 1965., 71.

³¹ HDA, BS, Knjiga zapovijedi za 1818.

³² L. ČELAP, Stanovništvo Brodske pukovnije, 71.

³³ HDA, BS, Knjiga zapovijedi za 1817.

³⁴ HDA, BS, Knjiga zapovijedi za 1852.

³⁵ Mirko VALENTIĆ, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom*, Zagreb 1981., 152. -166.

1895. površina šuma od 504.439 jutara pada na 293.973 jutara tj. posječeno je 210.466 jutara što predstavlja smanjenje šumske mase od 41,72%.³⁶

Aktivnost koja je najbolje otkrivala krajiško shvaćanje o pravu na eksploataciju šuma bila je šumska ispaša krajiške stoke. Budući da je za ekstenzivni uzgoj stoke, kakav su prakticirali krajišnici, šumska paša bila jedan od ključnih čimbenika hranjenja stoke, a prodaja uhranjene stoke glavni izvor gotovog novca u Krajini, razumljivo je da je velika većina krajišnika svoju stoku puštala na pašu u šumu. Zbog tog razloga niti vojne vlasti nisu mogle potpuno zabraniti ispašu stoke u šumi. No, budući da je stoka pravila veliku štetu u šumi, da je uništavala mladice ili jela žir i onemogućavala razvitak šume, vojne su vlasti ipak nastojale ograničiti šumsku ispašu. Ograničenje šumske ispaše ogleda se u nekoliko činjenica. Ponajprije, uvode se vremenski termini kada koja vrsta stoke smije boraviti u šumi. Tako je u ožujku i travnju, tj. u vrijeme kada se šuma regenerira bilo zabranjeno puštanje stoke u šumu. Tek nakon oporavka šumske vegetacije stoka je mogla biti puštena na pašu te boraviti u šumi do 23. rujna. Nadalje, krajišnici su satnijama morali plaćati za ispašu stoke u šumi.³⁷ Tzv. travarina iznosila je 5 krajcara za govedo ili konja, 3 kr. za tele ili ždrijebe, 2 kr. za ovcu, 8 kr. za svinju i 2 kr. za prase.

Nakon Miholja, tj. nakon 29. rujna, pa do 1. siječnja odnosno 1. veljače³⁸ na žirenje su puštane svinje. No, zapravo paša stoke u šumi ponajprije je ovisila o šumarskim izvješćima o stanju šumskih plodova. Jer budući da je šuma carsko vlasništvo tako je bilo i sa žirom i ostalim plodovima šume te se i na njih moralo osobito paziti. Stoga su šumari predavali tjedna izvješća o stanju šuma, a o tim izvješćima ovisilo je koliko će se stoke pustiti u šumu. U vrijeme kada je žir najbolje urodio smjela je svaka obitelj povesti na žirovanje najviše petnaest komada svinja. Pri tome nije bilo razlike između paorskih i vojničkih obitelji. Časnici i šumari morali su ići po kućama i popisati točan broj svinja kako oni koji nemaju petnaest komada ne bi u ime drugoga, koji ima više od petnaest komada, puštali svinje u šumu. Nakon prebrojavanja svinja šumari su izdavali potvrde gazdama kuća da smiju hraniti stoku u šumi. Pritom je šumarima najoštrije zabranjeno da od krajišnika za potvrde uzimaju novac. Čest je bio slučaj da se u šumi zateknu pastiri koji nisu imali potvrdu i dopuštenje za ispašu. U tom slučaju kućni je gazda morao platiti dvostruku vrijednost travarine za svako grlo stoke.

Treći oblik ograničavanja ispaše u šumi i zaštite šume od stoke bilo je stvaranje tzv. zabrana. Naime, izolirala bi se jedna četvrtina šumskog odsjeka te se štitila od stoke tako dugo dok mlada stabla nisu narasla toliko da stoka nije mogla dohvatiti vrhove stabala. Kada bi biljke u jednom zabranu dovoljno narasle i ojačale zabran bi se otvarao, a druga četvrtina odsjeka bi se proglašavala zabranom. Ako bi se stoka ipak uhvatila u zatvorenom području, bivala bi

³⁶ Franjo VRBANIĆ, *Prilozi gospodarskomu razvoju Hrvatsko-slavonske Krajine u 19. vijeku*, Zagreb 1900., 71.

³⁷ K. TKALAC, Babogredska, 77.

³⁸ Do 1. veljače u šumi su ostajale vojničke svinje, a mjesec dana ranije svoje svinje su morali povući paori tj. nevojnici. Usp. HDA BKP Šumske Uredbe.

otjerana u općinski obor, a vlasnik stoke morao bi platiti kaznu.³⁹ Kazna je iznosila 18 forinti za svaku uhvaćenu svinju te 9 forinti za svako uhvaćeno govedo ili konja. U slučaju da je prilikom ulaska stoke srušena ograda zabrana gazda je plaćao 90 forinti kazne, a morao je i ogradu popraviti.⁴⁰ Čini se da su krajišnici usprkos svemu kršili sve zabrane, a ako su bili uhvaćeni izgovarali su se time da nisu znali za zabranu ili da nisu znali da ne smiju puštati stoku u zabranjeno područje. Stoga pukovnija naglašava da se svakom krajišniku više puta mora objasniti gdje su zabrani i koje su kazne ako ih se uhvati u zabranu kako se niti jedan ne bi mogao opravdati neznanjem ako bi bio uhvaćen.⁴¹ No, uhvaćeni krajišnici često nisu mogli platiti takve, za Vojnu krajinu, drakonske kazne. Stoga su vojne vlasti bile prisiljene prilagođavati kazne stvarnom stanju. Tako su krajišnici Stipa, Ilija, Vid i Joso Kadić iz Gundinaca, koji nisu mogli platiti punu cijenu kazne za rušenje ograde oko carske šume, kažnjeni s po 40 batina i 10 forinti u srebru.⁴²

Vojne su vlasti dopuštale siromašnim krajišnicama koji su imali nekoliko koza ili ovaca da svoju stoku stalno drže u jednom ograđenom prostoru u šumi. No, u slučaju da je stoka izašla iz ograđenog prostora i pritom bila uhvaćena, krajišnici su, bez obzira na svoje siromaštvo, morali platiti dvostruku travarinu.

No, usprkos tome što su vojne vlasti trajnu eksploataciju šuma prepoznale samo kao društveno-ekonomsku potrebu najsiromašnijih već sama činjenica da i ostali krajišnici uz neka ograničenja također mogu koristiti šumu pokazuje da je vojna vlast Krajine, kao predstavnica i zaštitnica legalnog poretka Monarhije, morala ustuknuti pred naslijeđem svakodnevice u životu krajišnika Slavonske vojne krajine.

³⁹ HDA, BKP, Schumske uredbe.

⁴⁰ HDA, BS, Knjiga zapovijedi za 1817.

⁴¹ Isto.

⁴² HDA, BS, Knjiga zapovijedi za 1818.

SUMMARY

LEGALITY AND LEGITIMACY – CONFLICTING
CONCEPTS OF UTILIZING THE FORESTS OF THE
SLAVONIAN MILITARY FRONTIER

With the liberation of Slavonia from the Ottomans in 1699, the process of legal regulation of everyday life in this area began. One of the areas in which the inhabitants of the Slavonian Military Frontier most resisted the intrusion of the legal system into everyday life had to do with the exploitation of the forests. Since wood played a key part in the everyday life of the Frontiersmen, as it was the most important building material, used in the production of most of the artifacts necessary for sustaining life, and the only source of fuel for heating, it is obvious that the Frontiersmen would assert their “ancient rights” to unlimited and free exploitation of the forests. They considered this a matter of legitimacy. Conversely, the authorities in the Habsburg Monarchy and the Military Frontier recognized the immense commercial potential of the Frontier’s forests, thus they attempted to limit the willfulness of the Frontiersmen. These attempted limitations can be seen through the introduction of legal regulations, organs of supervision and the establishment of fines for transgressors. Yet, during the 18th and 19th centuries there are three areas in which the Frontiersmen continually breach the legal regulations. These are the unlawful cutting of trees, the unlawful clearing of forests and the lawful grazing of forests by the flocks of Frontiersmen.

In spite of their desire for unlimited exploitation of the forest, the Frontiersmen were aware that they could not destroy the system in which they lived and they utilized the forests only in so far as they had to meet the needs of their own existence. The real destruction of the Frontier’s forestry resources was begun by the state in the 19th century when large tracts of forest were cleared for the production of potash or cross-ties used in railway construction.

Key words: Military Frontier, Slavonia, exploitation of the forests